

Александрова О. Дослідження динаміки розвитку професійно значущих якостей студентів-психологів / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 16. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – С.13 - 23. **(Фахове видання, постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р.).**

Александрова О.Г.

Херсонський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО- ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Анотація: у статті йде мова про порівняльний аналіз професійно значущих якостей у студентів першого та четвертого курсів, що навчаються психології.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійно значущі якості особистості, профіль особистості.

Аннотация: в статье идет речь о сравнительном анализе выраженности профессионально значимых качеств личности студентов первого и четвертого курсов специальности «Психология».

Ключевые слова: профессиональная идентичность, профессионально значимые качества, профиль личности.

Актуальність дослідження. У нових умовах життя суспільства проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців здобувають особливу значущість. Соціальне здоров'я суспільства багато в чому буде залежати від того, наскільки вищій професійній школі вдасться сформувати такий тип фахівця, що відрізняється професійно-значущими характеристиками,

адекватними до нових соціальних умов і вимог професії (О. М. Дудіна, А. А. Зотов, Є. А. Клімов, І. Б. Котова, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, І. В. Михайлов, Є.М. Шиянов і ін.).

З іншого боку, обрана професія й робота за спеціальністю відіграє важливу роль у житті кожної людини й дуже впливає на його стан і самопочуття. Вдало обрана професія підвищує самоповагу й позитивне уявлення людини про себе, скорочує частоту фізичних і психічних проблем, пов'язаних зі здоров'ям і посилює задоволеність життям.

Особливий вплив на весь спектр позначених явищ робить процес формування професійної ідентичності, що починається в процесі навчання студента у вищому навчальному закладі.

На основі теоретичного аналізу літератури встановлено, що в цей час дослідження особливостей професійної ідентичності студентів-психологів перебувають у стадії розробки (Г.М.Белокрилова, Л.Шнейдер, І.Ю.Хамітова, М. В. Молоканов та ін.).

Мета дослідження: порівняти рівень сформованості професійно значущих якостей особистості студентів першого й четвертого курсів, що навчаються за фахом «Психологія».

Завдання дослідження:

1. Провести порівняльний аналіз професійно значущих якостей у студентів першого та четвертого курсів.
2. Встановити взаємозв'язок індивідуально-особистісних характеристик студентів з уявленнями про необхідний рівень розвитку професійно значущих якостей.

Об'єкт дослідження - рівень професійної ідентичності студентів.

Предмет дослідження – професійно-значущі якості студентів-психологів.

У ході експериментальної роботи використані наступні **методики**: Психодіагностичний тест Мельникова-Ямпольського, методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойко, Діагностика полімотиваційних

тенденцій в «Я-Концепції» особистості (С.М.Петрова), методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А.А.Реан і В.А.Якунін, модифікація Н.Ц.Бадмаєвої), діагностика самооцінки по методу Дембо-Рубинштейн. Ці методики охоплюють наступні параметри дослідження: особистісна сфера, мотивація, самооцінка, емпатійні здібності.

Дослідження проводилися на студентах першого та четвертого курсу Херсонського державного університету спеціальності „Психологія”. В експерименті взяли участь 61 студент, віком від 17 до 22 років. З них сумарно 2 (3%) хлопця та 59 (97%) дівчат. З них студентів першого курсу – 31, всі дівчата; та студентів четвертого курсу – 30, з них 28 дівчат та 2 хлопці. Такий дисбаланс у статевому параметрі обраної вибірки не дозволяє зробити порівняльний аналіз формування професійної ідентичності у дівчат та хлопців, але виявити певні загальні особливості можливо.

Узагальнюючи наукові літературні джерела з питання професійно-значущих якостей психологів-практиків як складової професійної ідентичності ми виявили, що студентська молодь у процесі навчання у вищому навчальному закладі проходить лише перші етапи професійної ідентичності. Студенти першого курсу переживають тільки стадію самоприєднання й саме те, що вони починають ідентифікувати себе як професіоналів, підштовхує їх до подальшого професійного розвитку. Студенти четвертого курсу проходять вже другу стадію – внутрішньо групової відмінності, що позначається на прийнятті професійно значущих якостей у власній Я-концепції.

Розвиток професійно-значущих якостей тісним чином пов'язаний із успішністю виконання професійних завдань и тому впливає й на рівень професійної ідентичності студентів. Студенти четвертого курсу, які мають більше навчальних дисциплін професійного спрямування, більше занурюються у діагностування власних професійно-значущих якостей й тому можуть більше сумніватися у собі, порівняно із студентами першого курсу, які в свою чергу мають лише поверхневе уявлення про професію. Але така гіпотеза потребує експериментальної перевірки.

Аналіз отриманих результатів. Вже при описі отриманих первинних результатів звертає увагу невелика різниця між отриманими показниками. Але проведемо детальний аналіз розбіжностей двох вибірок.

З малюнка 1 видно, що отримані результати за шкалами Психодіагностичного тесту у студентів першого та четвертого курсу різняться за окремими шкалами у проміжку 10-15%. Слід лише зазначити, що результати студентів четвертого курсу мають більш чітку виразність (чітко виокремлюються результати, що мають високий рівень та низький) у порівнянні із результатами студентів першого курсу (шкала товарицькість має межове значення).

Для перевірки значущості отриманих розбіжностей ми використали t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. В результаті значущі відмінності отримані лише для шкали «совісність». У студентів першого курсу рівень показників, що мають назву «совісність» достовірно відмінний від показників студентів четвертого курсу. За всіма іншими показниками вибірки не мають значущих відмінностей.

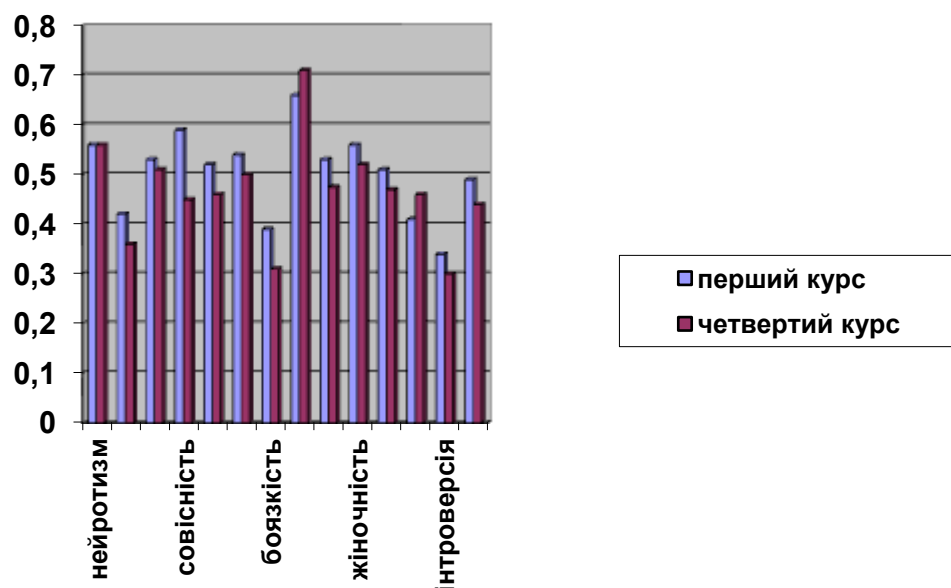

Рис.1. Узагальнені профілі особистості студентів першого та четвертого курсів.

Таким чином в обох вибірках спостерігається певна недорозвиненість окремих якостей, що можуть бути віднесені до професійно-значущих. Це насамперед шкали нейротизм, психотизм, совісність, а також психічна

неврівноваженість. Хоча особистісні риси є досить сталими утвореннями, але їх прояви або адаптація можуть у дечому перешкоджати при виконанні професійної діяльності. Слід звернути особливу увагу на адаптацію особистісних рис студентів до професійної діяльності.

Щодо рівня самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн, то результати опитування розрізняються помітним чином лише за шкалою «професіоналізм». Саме за цією шкалою отримана й статистично значуща різниця за t-критерієм Стюдента. Такі результати свідчать про те, що від строку навчання залежить рівень професійної самооцінки й студенти старшого курсу мають більш адекватну самооцінку та менше страждають від низької.

Для формування професійної ідентичності важливим фактором є мотивація навчання професійним навичкам. На наш погляд серед мотивів навчання потрібно домінування професійних, навчально-пізнавальних мотивів та мотивів творчої самореалізації. Порівняльна гістограма виглядає наступним чином.

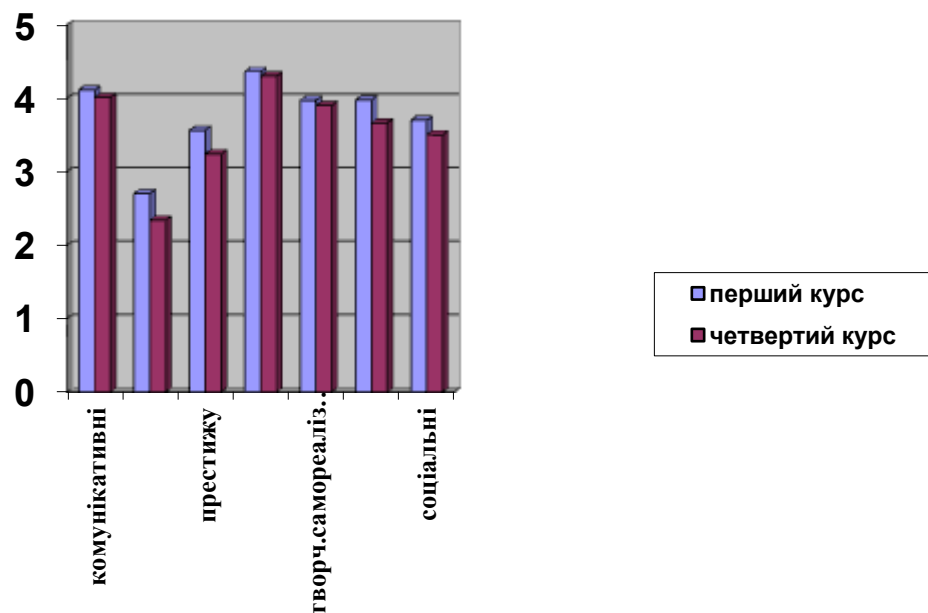

Рис.2. – Мотивація навчання студентів-психологів

Як видно із наведеної гістограми, суттєвої різниці між отриманими результатами немає. Також не отримано й статистично значущої різниці за t-

критерієм Стьюдента за жодною групою мотиваційних тенденцій. Професійні мотиви в обох групах мають найвище значення, але комунікативні мотиви також є значущими. Для студентів першого курсу – це є нормою, але для старшокурсників необхідне більш професійне спрямування при набуванні учбової інформації та навичок. Також в обох групах на високому рівні є мотиви навчально-пізнавальні та творчої самореалізації.

Серед домінуючих мотиваційних тенденцій слід відзначити наступні. Для студентів першого курсу актуальними є (за зменшенням) – оптимістична, матеріальна та егоцентрична мотиваційні тенденції, а найбільш амбівалентними є – альтруїстична та губрістична як прагнення до переваги. Для студентів четвертого курсу актуальними є – егоцентрична, оптимістична, комунікативна, а найбільш амбівалентними є – альтруїстична, мотивація індивідуалізації та гедоністична. У студентів четвертого курсу також більше тенденцій, що мають обернену інтерпретацію, порівняно із першокурсниками. Як бачимо основні тенденції співпадають, відмінності спостерігаються лише у ранговому місці. Ці результати свідчать про невисокий рівень професійно-значущої мотивації у студентів-старшокурсників. Але важливим є й те, що не встановлено статистично значущої різниці за t-критерієм Стьюдента між показниками зазначених шкал.

За рівнем розвитку емпатійних здібностей у студентів першого курсу більш виражений високий рівень розвитку всіх видів вказаних тенденцій. Але й дуже низького рівня розвитку на першому курсі, порівняно із четвертим, більше, що виглядає цілком логічно. Щодо результатів четвертого курсу, то рівень розвитку емпатії недостатній. При порівнянні результатів тестування в обох вибірках встановлено статистично значущі розбіжності за шкалами інтуїтивний канал емпатії, здатність до ідентифікації та загальний рівень емпатії за t-критерієм Стьюдента.

Як бачимо з отриманих даних обидві вибірки достовірно відрізняються лише за 5 параметрами: за шкалою «совісність» за Психодіагностичним тестом, за шкалою «професіоналізм» тесту Дембо-Рубінштейн, за рівнем розвитку

інтуїтивного каналу емпатії, здатності до ідентифікації в емпатії та загальним рівнем емпатії. У студентів першого курсу більш високі результати отримані за всіма зазначеними параметрами, окрім даних за шкалою «професіоналізм» методики Дембо-Рубінштейн.

Таким чином підтверджується висунута нами гіпотеза, про більш високий суб'єктивний рівень професійної ідентифікації студентів першого курсу, порівняно із студентами четвертого.

Кореляційні матриці результатів дослідження студентів першого й четвертого курсів відрізняються кількістю отриманих значущих коефіцієнтів (для четвертого курсу кількісно їх отримано більше) й різною кількістю взаємозв'язків із особистісними шкалами за ПДТ (майже всі шкали ПДТ мають значущі кореляції із іншими параметрами у результатах студентів четвертого курсу).

Ми використали коефіцієнт кореляції Пірсона із рівнем стандартної похибки $p < ,01$. Було отримано велику кількість значущих коефіцієнтів, але ми інтерпретуємо лише ті, що мають відношення до професійно-значущих якостей: шкали психодіагностичного тесту, рівень професійної самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн, професійну, навчально-пізнавальну мотивацію та мотиви творчої самореалізації, основні полі мотиваційні тенденції та рівень розвитку всіх видів емпатії. Кореляційні зв'язки між окремими шкалами одного тесту не аналізувалися взагалі. Аналіз значущих коефіцієнтів кореляції виглядає наступним чином.

Значущі коефіцієнти кореляції отримані на вибірці студентів першого курсу. Пізнавальні мотиви навчання мають позитивні коефіцієнти кореляції із самооцінкою за шкалою «щастя» методики Дембо-Рубінштейн (0,47) та показниками пізнавальної мотивації у тесті полі мотиваційних тенденцій (0,53) та негативні коефіцієнти кореляції із шкалами «психотизм» (-0,47) та «депресія» (-0,47). Такі результати можемо пояснити тим, що студенти, які мають високий рівень професійної мотивації навчання, демонструють

творчу енергію та завзяття при вирішенні життєвих труднощів, та почувають себе більш щасливими.

Ключова риса для професії - «совісність» - має лише один значущий коефіцієнт кореляції із мотивами запобігання невдач (0,51). Це свідчить про те, що люди, які мають більш виражену совісність, етичність, інтелігентність частіше обирають у діяльності мотивацію запобігання невдач, що може позначатися на процесі емоційного вигорання спеціаліста та призводити до викривленого процесу професійної ідентифікації.

Шкала «реактивність» та мотивація індивідуалізації має негативну кореляцію (-0,58), що свідчить про те, що активні, енергійні студенти орієнтовані на бажання оточуючих та можуть проявляти певну комформність. Такі результати можуть свідчити про стереотипне уявлення першокурсників про професію психолог, коли цінністю є тільки задоволення клієнта від роботи спеціаліста.

Між шкалою «естетична вразливість» та проникаючою здатністю до емпатії негативний коефіцієнт (-0,49). Такі результати свідчать про те, що атмосферу емоційного комфорту можуть більш ефективно створювати люди із низьким рівнем естетичної вразливості – зрілі, раціональні, структуровані. Схожі дані отримуємо між проникаючою здатністю до емпатії та навчальними мотивами запобігання невдач (-0,48). Тобто знову емоційний комфорт можуть створювати люди спокійні, врівноважені, без гучних емоцій. Можливо це також певне стереотипне уявлення першокурсників про професію психолог, пов'язане із батьківським переносом на фігуру психолога.

Між шкалою «жіночність» та трудовою мотивацією (-0,54), що свідчить про те, що досліджувані із високим рівнем жіночності рідше обирають мотивацію пов'язану із спрямованістю на виконання отриманого завдання, на трудову активність, а частіше демонструють надію на легкість виконання, без перешкод, отриманих завдань.

Між шкалою «психічна неврівноваженість» та мотивацією запобігання невдач (0,56). Це цілком логічні результати, бо висока тривожність спонукає людину частіше не досягати успіхів, а запобігати невдачам.

Між шкалою «сенситивність» та губрiстичною мотивацією як прагнення до досконалості (-0,49). Такий взаємозв'язок свiдчить про неможливість сполучати такі якості як чуттєвість та тонку душевну організацію із прагненням до самореалізації.

Між навчальними мотивами творчої самореалізації та установками до емпатії (0,46). Це цілком логічний результат, що свiдчить про зріле уявлення про професію: людина, що потребує творчої реалізації та бажає навчитися, прагне до прояву інтересу до інших людей (в контексті професії – інтерес до клієнтів).

Між соціальними мотивами навчання та емоційним каналом емпатії (0,49). Це цілком логічний результат і в певній мірі свiдчить про професійно-значущу якість студентів.

Значущі коефіцієнти кореляції отримані на вибірці студентів четвертого курсу. Як вже зазначалося тут ми отримуємо кореляційні зв'язки із всіма шкалами Психодіагностичного тесту.

Шкала «нейротизм» має позитивний коефіцієнт кореляції (0,77) із комунікативними мотиваційними тенденціями. Це свiдчить, що людина активна, енергійна менше потребує тісних емоційних, дружніх стосунків. Із комунікативною мотивацією пов'язана й шкала «депресія» (0,47), тобто депресивний фон настрою також блокує прагнення до тісних емоційних контактів. Ці результати підтверджують наше припущення про те, що професійно-значущими якостями для психолога є низький рівень депресії та високий рівень нейротизму, при цьому є вже певне розуміння про встановлення терапевтичних відносин між клієнтом та психологом.

Між шкалою «психотизм» та нормативною мотиваційною тенденцією (0,51). Це цілком логічні результати, що підтверджують валідність обраних методик.

Між шкалою «депресія» та пізнавальними мотивами в обох методиках встановлено обернений коефіцієнт кореляції (-0,6 та -0,7), а також із проникаючою здатністю до емпатії (-0,6). Такі результати свідчать про недопустимість високого рівня депресивності для здійснення психологічної практики, що пов'язане із можливістю створювати атмосферу емоційного комфорту. Проникаюча здатність до емпатії в свою чергу пов'язана із мотивами творчої самореалізації у навчанні (0,49) та навчально-пізнавальними мотивами (0,59). Таким чином здатність до формування емоційно теплої обстановки залежить й від рівня мотивації навчання у студента. Мабуть це особливість, якій можна навчитися на думку студентів четвертого курсу.

Значуща шкала «совісність» має кореляцію із пізнавальними мотивами. Це свідчить про вимогливість до себе, до своєї теоретичної та практичної підготовки з фаху, що в свою чергу, зумовлює й розвиток професійної ідентичності.

Між шкалою «розгальмованість» та показниками раціонального каналу емпатії (0,58) отримано позитивний коефіцієнт кореляції. Це свідчить про протиріччя у співвідношенні емоційного контролю та раціонального початку у людини. Це досить несподіваний результат, який потребує більш детального вивчення.

Шкала «реактивність» має позитивні коефіцієнти кореляції із показниками професійної самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн (0,48) та мотивами запобігання невдач за обома мотиваційними тестами. Це свідчить про те, що люди із високою загальною активністю та енергійністю оцінюють свої професійні можливості високо, але й мають високу мотивацію запобігання невдач, яка в свою чергу може призводити до виснаження фізичних сил спеціаліста.

Шкала «боязкість» має позитивні значущі коефіцієнти кореляції із показниками професійної самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн (0,45) та установками на емпатію (0,61). Такі результати не досить логічні й мабуть розкривають певні глибинні прагнення боязкої особистості до впевненості у

професії та цікавості до людей. Також шкала «боязкість» має негативний коефіцієнт кореляції із показниками раціонального каналу емпатії (-0,51). Таким чином спеціалісти впевнені, енергійні та рішучі більш спираються на раціонально зрозумілі показники при сприйманні людей, при співпереживанні.

Шкала «товариськість» має лише позитивні коефіцієнти кореляції із навчальними мотивами престижу (0,58) та мотивами запобігання невдачам за полімотиваційними тенденціями (0,53). Тобто більш товариські, відкриті, емоційні люди навчаються завдяки мотивів престижу обраної професії та мають високий рівень досягнень через запобігання невдачам. Це не досить зрілі показники професійно-значущих якостей як для студентів четвертого курсу, що можуть призводити до процесу емоційного вигорання особистості.

Шкала «жіночність» має позитивний коефіцієнт із нормативною мотиваційною тенденцією (0,51), що свідчить про невідповідність соціальним нормам та правилам та негативний кореляційний зв'язок із ідентифікацією в емпатії (-0,6). Це досить несподівані результати, навіть протилежні очікуванім, які потребують додаткових досліджень.

Шкала «психічна неврівноваженість» має негативні коефіцієнти кореляції із пізнавальними мотивами за обома методиками. Це говорить, що люди із високою тривожністю не прагнуть до пізнання чогось-нового, а спираються на стереотипні уявлення та прагнуть досягати всього в житті через подолання труднощів. Така особливість може сказатися на формування особистісного стиля психолога, у якого всі клієнти будуть «тяжкими».

Між шкалою «сенситивність» та показниками раціонального каналу емпатії (-0,5) негативний кореляційний зв'язок. Це цілком логічний результат, бо зрозуміліше було б пов'язати сенситивність із інтуїтивним каналом.

Високі показники самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн позитивно корелюють із мотивацією запобігання неприємностей (0,52) та негативно – із загальним рівнем емпатії (-0,5). Щодо рівня емпатії, то такі результати можемо пояснити також недостатніми уявленнями про власні професійно-значущі якості у студентів четвертого курсу.

Професійні навчальні мотиви в свою чергу пов'язані із ідентифікацією в емпатії (-0,6). Одержуємо таку закономірність, що задля професійних навичок навчаються люди із низькими можливостями ідентифікуватися із клієнтом. Потребує подальшого дослідження мотивація вибору саме такої професії.

Інші отримані коефіцієнти кореляції на нашу думку не мають такого значення для реалізації мети нашої роботи.

Порівнюючи результати кореляційного аналізу слід зазначити, що виявлені певні стереотипні уявлення про професію психолог у студентів першокурсників, а також незрілі професійні якості у студентів четвертого курсу. Також виділено окремі взаємозв'язки, що допомагають зрозуміти структуру професійно-значущих рис особистості.

В результаті кореляційного аналізу ми отримали певні закономірності, що пояснюють стереотипні уявлення студентів першого курсу про професію психолог: наприклад, що атмосферу емоційного комфорту може створювати лише людина раціональна, спокійна та врівноважена. Студенти четвертого курсу не мають вже таких стереотипів.

Висновки. Виконане дослідження підтверджує нашу гіпотезу про більший суб'єктивний рівень професійної ідентичності у студентів першого курсу. Але слід відмітити низький рівень професійної ідентичності студентів четвертого курсу – на цьому етапі навчання вже необхідно мати більш високий рівень сформованості професійно-значущих якостей.

Кореляційний аналіз дозволив виокремити тенденцію до виявлення стереотипних уявлень про професію психолога у студентів першого курсу. Це підтверджує нашу думку про певну «зачарованість» професією та досить нереальні уявлення про особистість психолога. Але стартовий рівень розвитку емпатії у студентів першого курсу відповідає професійним вимогам.

Кореляційний аналіз викриває також недостатнє усвідомлення студентами четвертого курсу необхідності розвитку професійно-значущих якостей. Тут позначається й недостатній рівень формування практичних навичок у процесі навчання, й малий практичний досвід та відсутність власної професійної

практики. Таким чином різниця із студентами першого курсу здебільшого полягає у більшому обсязі прослуханого навчального матеріалу із спеціалізованих дисциплін та первинних практичних навичок психологічної роботи, що й пояснює отримані результати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вачков И. Профессиональные стереотипы: выдумка или реальность? // Школьный психолог. – 2003. - №1.
2. Грузд Л.В. Ценностно-мотивационная сфера личности студентов-психологов // Психология XXI века. Тезисы конференции. СПб., 2001. С. 118-119
3. Донцов А.И., Белокрылова А.И. Профессиональные представления студентов-психологов // Вопросы психологии. – 1999. - №2. – С. 24 – 32.
4. Кукосян О.Г. К вопросу профессиональных качествах - личности психолога-практика // Психологические проблемы самореализации личности. Сборник научных трудов. – Краснодар. – 1997. – Выпуск 2. – С.3-10.
5. Микляева А. В., Румянцева П. В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования: Монография. - СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. - С. 8-47.
6. Хамитова И.Ю. Развитие профессиональной идентичности консультанта // Журнал практической психологии и психотерапии, 2000, №1.